

Indhold

Forord	2
1: Hvordan smager (oldtidens) Grækenland?	3
<i>Historiebrugsanalyse af madkultur</i>	3
Undervisningsforløb	3
”Smagen af Grækenland” – Historiebrug og madkultur	3
Afrunding	6
2: Efterkrigstidens teknologier og teknologisyn	7
<i>Vaskemaskinens indtog i danske hjem</i>	7
Indledning.....	7
Undervisningsforløb	8
Vaskemaskinen som teknologihistorisk analyseobjekt	8
Vaskemaskinen som idéhistorisk analyseobjekt	10
Afrunding	11
3: Juletraditionens lange linjer	12
<i>Epokal analyse af udvalgte juletraditioner</i>	12
Undervisningsforløb	12
Vikingetid og højmiddelalder.....	13
Jul i renæssancen	14
Den moderne jul	15
Afrunding	16
Litteraturliste	17

Forord

I denne portefølje beskrives tre undervisningsforløb til brug i faget Idéhistorie B på den nye reform på HTX-uddannelsen i gymnasieskolen. De enkelte forløb kan læses adskilt eller samlet. Undervisningsforløbene bygger på et materiale bestående af forskningslitteratur, artikler, historiske kilder, webadresser, billeder og tabeller. Materialet er, på nær forskningslitteraturen, udvalgt med det mål for øje, at de skal kunne læses og forstås af gymnasieelever. Det er tanken, at materialet kan inddrages enten som hjemmearbejde forud for undervisningen eller på klassen. Forskningslitteraturen er inddraget, idet forløbene er skrevet som en vejledning og baggrundsviden til underviseren som fagperson. Dermed ikke sagt, at forskningslitteraturen ikke kan finde sin anvendelse og berettigelse i undervisningen, hvis der er tale om fagligt stærke elever, det vil der da også komme eksempler på i forløbene.

Det er efterstræbt at give et nuanceret billede af forløbenes faglige indhold snarere end et overblik i punktform uden dybere faglige betragtninger. Redegørelser og analyser af det faglige indhold i forløbene er derfor prioriteret, da det netop er dét, der er væsentligt at præsentere eleverne for. Endvidere vil didaktiske pointer fremhæves, og forløbene sættes i relation til Læreplan for Idéhistorie på HTX.¹

¹ Læreplan for Idéhistorie, 2017

1: Hvordan smager (oldtidens) Grækenland?

Historiebrugsanalyse af madkultur

Undervisningsforløb

Oldtidens Grækenland var en periode, der traditionelt dateres fra det 11-9 århundrede f.v.t. Det oldgræske samfund og dets kultur regnes for at være et af de vigtigste elementer i udformningen af den vestlige identitet, dens ideer og forestillingsverden. Derfor trækker perioden selvsagt lange spor op til vore dage, hvor den er blevet gjort til genstand for mange myter og konstruerede forestillinger.

Hensigten med dette blogindlæg er at analysere to eksempler på historiebrug af oldtidens Grækenland; Alexos-yoghurt og Athena-restauranten i Aarhus. Eksemplerne er taget fra et af mine tidligere undervisningsforløb om samme emne. I et af modulerne tog jeg udgangspunkt i hverdageksempelne dels for at give eleverne en indføring i feltet historiebrug med eksempler, de kan relatere til og dels for også at introducere dem til historiebrug som analyseobjekt i forbindelse med deres Studieretningsprojekt (SRP).

Denne analyse foretages med udgangspunkt i Kayser Nielsens begreb om *stereotypicering*² for at give analysen et teoretisk fundament. Teorien kan også bruges i undervisningen – eventuelt i en forenklet version. *Stereotypicering* handler om at forenkling og overpointeringer af historiske epoker og personer der, i lyset af nutidens behov, genfortolkes gennem normative hegemoniske magtstrukturer og kulturelle markører.³ Kayser Nielsens pointe er, at dem som sidder på magten i et samfund også bestemmer, hvordan historien og fortællingen om en nation eller et folk fortolkes og erindres. Da jeg i sin tid lavede undervisningsforløbet, kendte jeg ikke Whites refleksioner over historisk bevidsthed, som præsenteres i *Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe*.⁴ Disse vil efter relevans blive præsenteret som afsluttende metarefleksioner over historiebevidsthed og undervisning i gymnasieskolen, ellers er det i hvert fald nyttig baggrundsviden for underviseren som fagperson.

”Smagen af Grækenland” – Historiebrug og madkultur

Når man går i supermarkedet eller spiser på ”græsk” restaurant i Danmark, tænker man næppe over de mange eksempler på historiebrug relateret til den (old)græske kultur. I dette afsnit analyseres to

² Kayser Nielsen, 2010, s. 64

³ Ibid., s. 64

⁴ White, 1975

eksempler på sådanne typer historiebrug til brug i undervisningen. Det første er en græsk yoghurt, der kan købes i de fleste supermarkeder, og som bærer navnet *Alexos*. Det andet eksempel er hjemmesiden for *Athena Restaurant – det græske spisested*⁵ beliggende i Store Gade i Aarhus. Historiebrug er særlig velegnet at bruge til undervisning på de gymnasiale ungdomsuddannelser, fordi den aktiverer elevernes forståelse af, hvordan historiebrug som historisk metode og teori gennem hverdagseksempler bliver konkret og anvendelig. Oldtiden er et af de obligatoriske emner i Læreplan for Idéhistorie.⁶ For mange elever virker oldtiden som irrelevant, tør og uforegnelig med noget, der har relevans i et moderne samfund endside uddannelsesforløb, men gennem historiebrugen levendegøres oldtiden og bidrager til elevernes forståelse af, at den stadigvæk er aktuel at arbejde med. Virksomheder der anvender oldtidens i deres markedsføring er samtidig et eksempel på, at oldtiden bærer på en historisk kulturel arv og en erindring, der kan anvendes kommercielt, hvilket jeg har erfaret, er noget, som optager mange af eleverne.

Den græske yoghurts navn *Alexos* er en bøjning af verbet $\alpha\lambda\epsilon\chi\omega$ (*alexo*) og kan bedst oversættes med ”at hjælpe” eller ”at forsvare”. Hvad yoghurten skal forsvare eller hjælpe med, er ikke til at vide, men i moderne tid bruges *Alexo* også som almindeligt drengenavn i Grækenland. Det er ikke sikkert, at den gængse køber er klar over betydningen, hverken den oldgræske eller moderne, men enhver kan se, at det betyder noget på græsk. Relationen til det græske giver produktet sin legitimitet og kvalitetsstempel. Etikken prydes af

doriske søjler - en arkitektur som blev anvendt i de græske templer fra arkaisk til tidlig klassisk tid. Oldtidens Grækenland er særlig kendt for deres arkitektur og tempelsøjlerne er sikkert noget af det, som de fleste forbinder med Grækenland. På bøttens låg står ”*The Taste of Greece*” smagen af Grækenland er igen en måde at kvalitetsstemple produktets ”ægthed” på. Afslutningsvis bør man også rette opmærksomheden mod lakseglet i bunden af bøtten. Laksegl blev ganske vist anvendt i antikken, men var på ingen måde noget, som var særligt for Oldtidens Grækenland. I dag bruges lakseglet som symbolsk og universel blåstempling.

Nogle af de samme tendenser ses ved restauranten *Athena* beliggende i Aarhus. Allerede med navnet mærker vi historiens eller i alt fald historiebrugens vingesus. *Athena* var navnet på den græske gudinde for visdom og skytsgudinde for bystaten Athen i oldtiden. Restauranten er

⁵ Restaurant Athena, 2017

⁶ Læreplan for Idéhistorie, 2017

beliggende centralt i Aarhus. Restauranten serverer alle de retter, som man typisk forbinder med græsk mad. Ligesom det var tilfældet med Alexos-yoghurten, har restaurant Athena et næsten fuldstændig identisk slogan; ”Smagen af Grækenland finder du hos Athena Restaurant” – en segmentering af madens autenticitet samt ophav og dermed en kvalitetsstempling af restaurantens produkter ved hjælp af den konstruerede erindring om Oldtiden.

Billede redigeret ud - EMU

Både for- og hovedretterne er sammensat af klassikere fra middelhavskøkkenet som f.eks. grillet feta, græsk salat, fyldt fillodej osv. På dessertkortet bevæger menuen sig væk fra det græske tema, idet der her er mulighed for at vælge cheesecake, brownie og is. I Athenas menukort oplever vi dermed en fusion af middelhavskøkkenet og det mere standardiserede europæiske turistkøkken.

Både Athenas hjemmeside og den fysiske indretning i restaurantens lokaler er dekoreret i hvide og blå farver – de samme farver som indgår i Grækenlands nuværende flag, og som derfor bryder med restaurantens koncept og logo, der med Athene-afbildningen peger tilbage til Oldtiden. Koblingen mellem nationale symboler og madkultur kan indfanges og analyseres med antropologen Billigs begreb *banal nationalisme*⁷, også selvom det faktisk ikke er en præmis han selv opstiller. I Billigs oprindelige begrebsterminologi handler banal nationalisme om fænomener, der *ikke* er knyttet til symboler, der kan vække store følelser; f.eks. flag og nationalisme. Billig mener, at den *banale nationalisme* eksempelvis kommer til udtryk i lyde, dufte og stemninger, der genopliver en tidligere (ofte positiv) erindring hos et eller flere individer. Implicit i begrebet ligger derfor præmissen om muligheden for at applicere dette til enkeltpersoner, dele eller hele samfund. Heri findes den metodiske gyldighed for den alternative anvendelse af Billigs begreb. I eksemplet med Athena-restauranten er det muligt at se et eksempel på, at Billigs begreb kan anvendes på

⁷ Billig, 1997 i Kayser Nielsen, 2010, s. 116

nationalistiske symboler. Kombinationen af elementer af både det oldgræske i form af restaurantens navn og logo og det nygræske i indretningens græsk-nationale flagfarver viser, at man sælger en universel græsk identitet, der indeholder både græsk oldtid og nutid.

Både yoghurten og det græske spisested bliver genstand for en type historiebrug, der har at gøre med en *stereotypiseret* historiebrug kombineret med et kommercielt element, som Kayser Nielsen kalder *oplevelseshistorie*.⁸ – Stereotypicering handler om, hvordan brudstykker af historieerindring både forenkles, men samtidig kalder på en nødvendig almen gyldighed⁹. Både Alexos-yoghurten og Athena-restaurantens historiekonstruktion af deres respektive produkters relation til oldtidens Grækenland kan derfor være medvirkende til at præge den kollektive forestillingsverden for køberne af yoghurten eller gæsterne på restauranten. Gennem yoghurtens etikette, restaurantens hjemmeside, menukort eller inventar gøres fortiden begribelig for brugerne. Kayser Nielsens anvendelse af begrebet *oplevelseshistorie* handler dybest set om historiebrug rettet mod kommercielle formål. Det at spise et bestemt produkt, måske i fællesskab med andre, medvirker til konstruktionen af en erindring, der kollektivt manifesteres hos forbrugere eller måltidets deltagere. Måske har man lyst til at gentage succesen, således at oplevelsen og måltidet gennem deltagelsen ritualiseres¹⁰ og gøres til en fælles erindring om oldgræsk madkultur.

Afrunding

Ved at trække på tænkere som Heidegger, Sartre, Strauss og Foucault problematiserer White selve fænomenet ”historisk bevidsthed”¹¹ – Hvis man accepterer præmissen om, at alle forestillinger om historie er konstruktioner, er man tvunget til at (gen)overveje historiefagets placering blandt den traditionelle videnskab¹² - dermed også berettigelsen af disciplinen historiebrug. Historiebrug handler om valg og fravalg, der er forankret i en bestemt historiebevidsthed og konstruktion. For at undgå at forfalde til den rene relativisme har man som underviser derfor et ansvar for at formidle sin udlægning/konstruktion om historien på et så objektivi grundlag som muligt, og gøre eleverne bevidste om kommerciel historiebrug og (forfejlet) historieerindring. Som fagpersoner er vi forpligtede til ikke at begå samme anakronistiske fejlslutninger, som vi har set begået af producenten af Alexos-yoghurten og Athena-restauranten. I Whites optik vil dette i så fald være ligegyldigt, da den ene konstruktion kan være lige så god som den anden, men dette princip kan vi

⁸ Kayser Nielsen, 2010, s. 251-256

⁹ Ibid., s. 63

¹⁰ Ibid., s. 255

¹¹ White, 1975, s. 1

¹² Ibid, s. 1

ikke tage med i undervisningen, da vi så mister grundlaget for overhovedet at undervise i Idéhistorie. Forløbet vil introducere eleverne til historiebrug, historiebevidsthed og de konstruerede fortællinger, som er allestedsnærværende og en stor del af vores fælles hverdag – hér som en del af vores madkultur.

2: Efterkrigstidens teknologier og teknologisyn

Vaskemaskinens indtog i danske hjem

Indledning

I den folkekære tv-serie *Huset på Christianshavn* har flyttemand Olsen i afsnit 22 fået en række med tolv rigtige i tips. Allerede inden han kender gevinstens størrelse, fantaserer Olsen om, hvorledes han skal forvalte formuen. Som det første køber han en vaskemaskine til sin kone, Ellen, der er hjemmegående husmoder. Vaskemaskinen sparer jo ”*det halve arbejde for dig, om vi så bliver 16 til bords*”,¹³ og den er det største ønske en husmoder, som Ellen måtte have – i hvert fald i Olsens forestillingsverden. Afsnittet er et godt billede - og en samtidig historisk kilde - på, at vaskemaskinen i stigende grad blev en del af de danske husholdninger. Samtidigt skildrer afsnittet et samfund, hvor arbejdsdelingen kønnene imellem endnu var tydelig, og hvor en stor del af kvinderne endnu ikke havde forladt husholdningen til fordel for arbejdsmarkedet. Perioden efter anden verdenskrig var præget af højkonjunktur, som affødte nye teknologiske gennembrud, der skulle gøre hverdagen nemmere for de danske familier – særligt kvinderne, som endnu i 1950erne og 1960ernes første halvdel klarede de fleste huslige pligter. Ungdomsoprøret i slutningen af 1960erne markerede et bevidsthedsmæssigt opbrud¹⁴, hvor sociale og kulturelle normer blev udfordret og erstattet af nye. I løbet af 1960erne og 1970erne fik kvinderne deres entre på arbejdsmarkedet. Højkonjunktoren bragte fremtidsoptimisme med sig; de hårde år under anden verdenskrig måtte lægges bag sig, og det gjaldt nu om at se fremad mod lysere tider med teknologi som primus motor og løsning på samtidens problemer¹⁵, og netop hér kom vaskemaskinen ind i billedet.

¹³ Huset på Christianshavn (tid: 11:29-14:10)

¹⁴ Rasmussen et al., Danmarkshistorien, 2011

¹⁵ Ibid.

Undervisningsforløb

Dette blogindlæg tager udgangspunkt i vaskemaskinen, der fra 1960'erne blev købt af mange danske husholdninger. Vaskemaskinen kan belyses fra både et teknologi- og idéhistorisk perspektiv og egner sig godt som analyseobjekt i et undervisningsforløb i gymnasieskolen om velfærdsstaten i Danmark. Eksemplerne er tænkt som materiale for to undervisningsmoduler (2 x 90 minutter), hvor man i det ene vil fokusere på teknologihistorien og det andet idéhistorien. Vaskemaskinen er endvidere et godt analyseobjekt, da eleverne kender til det fra deres egen hverdag. Artiklerne fra Danmarkshistorien og tabellen fra Kvininfo, som der henvises til, er tænkt som det eleverne skal læse inden undervisningen. Artiklerne og tabellen giver både eleverne den relevante baggrundsviden for at deltage i en diskussion af de pointer, som dette indlæg fremfører og åbner samtidig for en refleksion over fremstillingskilder og deres udsagsevne – her tænkes især på Kvinfos måske tendentiøse fremstilling af tabellens data. Tabel og tabelæsning er relevant at inddrage i undervisningen, og er en arbejdsform, som ofte er udfordrende for eleverne.

Eleverne skal efter de to moduler kunne anvende begreberne fra Bijkers STS-analyse og applicere dem på relevant teknologi. Ved inddragelse af Foucaults teknologianalyse set gennem Behrents optik, vil eleverne få forståelse for, hvordan teknologien kan ses i en idéhistorisk sammenhæng. Teoriene uddybes i nedenstående afsnit.

Vaskemaskinen som teknologihistorisk analyseobjekt

I løbet af 1960'erne begyndte kvinderne langsomt at gøre deres entré på arbejdsmarkedet, mens de førortalte normer det meste af årtiet forblev uændrede. Husarbejdet måtte effektiviseres, således at der var tid til både at være arbejder og husmor. Her stod industrien klar til at række kvinderne en hjælpende hånd med tidens fremmeste husholdningsteknologier.¹⁶

Husstandenes årlige køb af husholdningsredskaber

	1955	1963	1971	1976	1981	1987	1995	2005	2013
	kr. (i 2014-priser)								
Køleskab, fryser	198	1 092	823	823	525	397	502	548	501
Vaske-, opvaskemaskine, tørretumbler	198	364	429	1 134	568	869	877	1 061	970
Komfur	.	342	360	457	306	377	546	409	435
Støvsuger, andet rengøringsudstyr	396	386	221	190	172	175	167	195	203
Andre større husholdningsredskaber	595	673	1 204	474	305	224	195	236	...

Anm.: Tallene for 2013 er et gennemsnit for årene 2011-2013.

¹⁶ Poulsen, Kvininfo, 2015

Ovenstående tabel viser,¹⁷ hvordan husholdningsredskaber i de private husstande i årene fra ca. 1960-1971 blev solgt i stor stil. En sådan tabel vil formentlig, måske med lidt hjælp fra underviseren, kunne aflæses af de fleste elever. Når tabellen er analyseret i de rette historiske rammer, vil det være oplagt at udvide analysen med begrebsapparatet leveret af Bijker i artiklen *Sociohistorical Technology Studies*.¹⁸ Bijker viser, hvordan hverdagsteknologier spillede en stor rolle i påvirkningen og udviklingen af det moderne samfund, fordi teknologi ikke giver mening at analysere som et isoleret fænomen i rammen af en autonom udviklingshistorie. Teknologiers betydning er socialt konstrueret i samfundets sociale og kulturelle mønstre, som tilsammen udgør, hvad Bijkers kalder *a seamless web*,¹⁹ hvor enhver teknologis betydning formes af de mennesker, som bruger den.²⁰ STS-modellen er velegnet til undervisningsbrug, fordi den kommer omkring alle taksonomiske niveauer og kan anvendes af både fagligt udfordrede og stærke elever. De fagligt udfordrede kan vælge at fokusere på de analyseniveauer, de kan overkomme, mens fagligt stærkere elever kan anvende modellen til at udforske teknologiens mange påvirkninger af samfundets strukturer. Eleverne skal finde frem til, at en STS-analyse rummer stort potentiale men samtidig også et paradoks, der stadigvæk diskuteres blandt teknologihistorikere: Hvor langt kan man ”gå tilbage”, når teknologiens påvirkning af socialitet og kultur undersøges? Når STS-modellen er gennemgået kan eleverne vælge et specifikt objekt som udgangspunkt for en selvstændig analyse. Her er vaskemaskinen valgt for at eksemplificere én af mange muligheder. Nedenstående eksempel vil også være det, som fremhæves i undervisningen, inden eleverne selv skal arbejde med en selvvalgt teknologi.

I Bijkers artikel fremføres tre *layers of meaning*²¹, som enhver teknologi kan forstås gennem. Det første betydningslag er selve det fysiske artefakt, vaskemaskinen i dette tilfælde. Det næste omhandler al menneskelig aktivitet, som kan knyttes til teknologien. Fabriksarbejderne som fremstiller vaskemaskinens komponenter, salgsmedarbejderen i butikken, servicemedarbejderen som bringer maskinen ud og installerer den i kundens hjem etc. Det tredje lag i Bijkers analysemodel omhandler *knowledge*²², og involverer de personer, som opfinder vaskemaskinen, forbedrer den, gør den mere miljøvenlig eller mindre støjende. Når eleverne har fremlagt deres

¹⁷ Poulsen, Kvinfo, 2015

¹⁸ Bijker, 1994

¹⁹ Bijker, 1994, s. 253

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid., s. 231

²² Ibid.

teknologi og analyseret den gennem Bijkers begreber, kan underviseren på klassen tilføje en ekstra dimension til analysen, hvis han/hun vurderer, at eleverne kan overkomme det. Giedions *anonymous history*²³ omhandler de sociale og kulturelle niveauer, som vaskemaskinen påvirker, uden at man bemærker det. Vaskemaskinen fremstår i sig selv anonym, men den var i 1960'erne en hverdagsteknologi, som påvirkede den moderne husholdning på mange niveauer. Her vil det være særlig interessant at betragte vaskemaskinen ud fra et kønsligt perspektiv. Vaskemaskinen blev for kvinder et redskab, der tillod at de kunne bruge tid på lønarbejde, fritidsinteresser eller politisk aktivisme, der ændrede kvindernes positionering. Vaskemaskinen kan derfor ses som et teknologisk objekt, der gjorde kvinder mere uafhængige. Eleverne vil med dette eksempel se, at teknologiske landvindinger direkte influerer historien.

Vaskemaskinen som idéhistorisk analyseobjekt

Efterkrigstiden var en periode med omfattende idehistoriske brud, hvor reaktionære systemer, normer og strukturer blev forkastet og erstattet af nye frihedsorienterede ideer og strømninger. Med udgangspunkt i Behrents analyse af teknologisyntese i Foucaults forfatterskab vises i dette afsnit, hvordan udbygningen af velfærdsstaten og tidens teknologisyntese kan indgå som eksempler på omtalte forandringer. Som Behrent påpeger, så er Foucault aldrig eksplicit i sin analyse af teknologiens påvirkning af det moderne samfund.²⁴ Alligevel nævnes teknologi ofte i hans teorier, ligesom teknologi spillede en aktiv rolle i Foucaults forfatterskab som ikke-eksplicit fænomen i hans begrebsapparat. Teknologi er, ifølge Foucault, et disciplineringsredskab, som internaliseres af samfundets borgere og dermed gøres til en del af deres egen erkendelse af verden og fænomenerne i den.²⁵

Behrents artikel tager udgangspunkt i efterkrigstidens Frankrig, hvor Marshall-hjælpen fremhæves som afgørende for synet på den teknologiske udvikling.²⁶ Selvom Danmark og Frankrig ikke undergik identiske udviklinger i efterkrigstiden, så havde landene alligevel fællestræk qua landenes position som etablerede vestlige demokratier. Ligesom Frankrig takkede Danmark ja til Marshall-hjælpen. Da den danske økonomi, med Marshall-hjælpen, igen blev åben for international handel banede det vejen for en højkonjunktur, som skabte et rigere, mere moderne og dermed også et mere teknologisk- og forbrugsorienteret Danmark hvor husholdningsteknologier som vaskemaskinen blev mulige at anskaffe for langt flere familier end tidligere. Med vaskemaskinen som eksempel er

²³ Bijker, 1994, s. 231

²⁴ Behrent, 2013, s. 56

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., s. 55

det ud fra Foucaults teknologianalyse muligt at anskue vaskemaskinen som disciplineringsredskab. Med opbygningen af velfærdsstaten ændredes ideen om statens rolle sig markant. Den socialdemokratiske velfærdstanke sørgede for, at samfundets materielle ressourcer blev fordelt mere ligeligt og befolkningen kunne bruge flere penge på teknologi. Samtidig sørgede staten gennem indtægterne fra indkomstskatten for, at et socialt sikkerhedsnet blev etableret, men også at staten i højere grad foretog indgreb i den personlige frihed. Ses denne udvikling i lyset af Foucaults analyse af disciplinering, så kan man sige, at mens statens indgriben i folks privatliv foregik åbenlyst, så opererede den teknologiske disciplinering i det skjulte som en anonym mekanisk kraft, der instrumentelt ordnede samfundet i en bestemt retning.²⁷ Disciplineringen var en magtstruktur, der med vaskemaskinen, fik adgang til folks hjem og internaliserede sig i familiernes forestillingsverden. Vaskemaskinen kan ses som en teknologi, der både hjalp kvinderne i det daglige, men samtidig pressede dem ud på arbejdsmarkedet. Kvindernes adfærd disciplineredes så de passede ind i den orden, som staten implicit krævede for at kunne finansiere velfærdsstaten. Som underviser må man gøre op med sig selv, om klassen er i stand til at læse uddrag af Behrents artikel, eller man er nødsaget til at forklare analysen og begreberne i en tavlebaseret kontekst, hvor begreberne forklares med underviserens egne ord. Foucaults disciplineringsteori kan virke abstrakt for eleverne, men denne del kan forenkles i forløbet, hvis man som underviser vurderer, at klassens samlede faglige niveau ikke er tilstrækkeligt. Det kan endvidere være nødvendigt, at Foucault læses på klassen i uddrag. Teorien er kompleks men pointerne anvendelige i gymnasieskolen.

Afrunding

En vaskemaskine kunne aflaste flyttemand Olsens kone, Ellen, i hendes huslige pligter. Hvad Olsen ikke vidste var, at vaskemaskinen tillige med andre husholdningsapparater var medvirkende til forskydninger i samfundsstrukturere og i sidste instans Ellens og mange andre danske kvinders uafhængighed og disciplinering til arbejdsmarkedet. Vaskemaskinen er ét eksempel på, hvordan teknologi og idé har ændret fortidens samfund og livsvilkår, og den egner sig derfor godt i Idéhistorieundervisningen, dels fordi det er et konkret eksempel, som eleverne kender fra hverdagen, og dels fordi samspillet og modspillet mellem teknologi- og idéhistorie illustreres ved vaskemaskinen som eksempel.

²⁷ Behrent, 2013, s. 81

3: Juletraditionens lange linjer

Epokal analyse af udvalgte juletraditioner

Undervisningsforløb

Julen er en højtid, som for mange forbindes med noget særligt. Der kan derfor være en pædagogisk pointe i at bruge månedens særlige stemning konstruktivt i undervisningen. Dette forløb skal derfor ses som et temabaseret forløb af ca. tre-fire moduler af 90 minutters (to lektioners) varighed pr. modul. Forløbets struktureres således, at de tre hovedtematikker som gennemgås i det nedenstående hver får stillet to-tre lektioner til rådighed. Ønsker man ikke at bruge så mange moduler på et forløb med juletema, så kan man udvælge ét eller flere af temaerne. Forløbets centrale pointe er at opfylde bekendtgørelsens krav om, at eleverne skal tilegne sig en forståelse for historiens kronologi,²⁸ som her undersøges gennem metodiske greb og analysestrategier af epokal karakter. Som introduktion til første undervisningsgang præsenterer underviseren den overordnede teori bag McNeils *Big Ideas* for eleverne: "(...) *Big Ideas are the ones that somehow succeeded in molding the behavior of millions. (...) They are usually ideas about economics and politics. Ideas, like genetic, mutations and technologies*"²⁹. Big Ideas er med andre ord ideer om verdensstrukturer, der påvirker store folkemængder og deres adfærd.

På baggrund af McNeils teori etableres, sammen med eleverne, en overordnet tese for forløbet, som bliver et fælles referencepunkt gennem alle undervisningsmodulerne, eksempelvis: *Hvordan er julen som "Big Idea" blevet påvirket af skiftende samfunds normative og strukturelle forandringer over en lang historisk periode?* Naturligvis vil det ikke være muligt at undersøge alle julens traditioner, så forløbet vil undersøge nogle af dem, eleverne kender til og måske vil finde interessante: alkoholindtag, gaveudveksling og julegilder. Traditionerne undersøges ud fra et nordisk, mestendels, dansk perspektiv. Når forløbet er tilendebragt og eleverne sendt på juleferie, skal de have opnået kompetencerne til at "(...) *redegøre for væsentlige Idéhistoriske udviklingslinjer og begivenheder fra oldtiden til i dag*" og "(...) *sammenligne udviklingen og brugen af ideer på tværs af kulturer på forskellige niveauer fra det lokale til det globale*", som det står skrevet i 2017-Læreplan for Idéhistorie B på HTX.³⁰

²⁸ Læreplan for Idéhistorie, 2017

²⁹ McNeil, 2000, s. 10.

³⁰ Læreplan for Idéhistorie, 2017

Vikingetid og højmiddelalder

Første gang ”juletraditionen” omtales i Norden er sandsynligvis omkring år 900 e.v.t. i Haraldskvadet til den daværende norske konge Harald Hårfager (850-932). I kvadet vil kongen; ”*drikke jul ude*”³¹. I vikingetiden var det nødvendigt for en konge at vise sig overalt i riget for at stadfæste sin magtposition og vedligeholde sine alliancer med stormændene i nærområdet. Drikkehandlingen var derfor en symbolsk handling - en troskabsed mellem kongen og hans stormænd³². Pointen med dette er at diskutere med eleverne, hvordan det gennem Haraldskvadet er muligt at få en idé om hvorfor juledrikkeriet, som vi kender det i dag, formentligt opstod. Derudover hvordan drikkehandlingen ikke kun var en social aktivitet men et vigtigt led i opretholdelsen af samfundets orden, og hvor ære og troskab var altafgørende elementer i sådan et samfunds beståen. Som en naturlig afslutning på diskussionen kunne underviseren få eleverne til at reflektere over alkoholens betydning for julen i dag. Man kan vel næppe sige, at drikkehandlingen i dag er et spørgsmål om ære og samfundets beståen, men vedligeholdelsen af sociale relationer er vel stadigvæk det mest essentielle ved julens alkoholindtag.

De første eksempler på gaveudveksling kendes fra den europæiske højmiddelalder og var en handling, som blev praktiseret hos de fleste fyrstehoffer ved årets udgang³³. Gaveudvekslingen handlede om at knytte bånd mellem samfundets øverste sociale lag men også om at demonstrere mængden af rigdom for hinanden. Ligesom det var tilfældet med vikingetidens drikkehandling, så kan højmiddelalderens fyrstelige gaveudveksling ses som et udtryk for måden samfundet var organiseret på. Selvom det blandt historikere stadigvæk diskuteres, hvilket begreb man skal bruge om denne tids samfund, så er det bredt accepteret, at bruge begrebet feudalisme om det europæiske højmiddelaldersamfund. Feudalismen var kendetegnet ved en streng hierarkisk orden centreret omkring konge, adel og kirke som den sociale, økonomiske og religiøse elite³⁴. Disse tre instanser konkurrerede med hinanden om prestige, rigdom, magt og indflydelse. Muligheden for at give dyre gaver kan ses som udtryk for materiel velstand, og kan tolkes som en symbolsk materialisering af feudalismens interne magthierarki. Adelen og kongemagten konkurrerede med hinanden om formue, så hvis en person fra adelen var i stand til at forære kongen en dyrere gave, end den kongen selv gav væk, var det en måde at statuere sin magt på og få kongen til at tabe ansigt.

³¹ Andersen, Danmarkshistorien, 2015

³² Ibid.

³³ Andersen, Danmarkshistorien, 2015

³⁴ Thorup, 2015, s. 10-11.

I forlængelse af ovenstående kunne det være relevant at inddrage en diskussionsøvelse i forløbet. Hvordan adskiller et feudalt samfund sig fra et samfund med en etableret stat? Bliver julegaver stadigvæk set som et statussymbol? Er det stadigvæk feudalismen, der spøger, når årets julegavehøst diskuteres i skolegården eller på arbejdspladsen – eller bunder denne diskussion i nyere ideer såsom kapitalismen?

Jul i renæssancen

Takket være bogtrykkerkunsten har vi langt mere bredt funderet kildemateriale fra renæssancen, end fra vikingetid og højmiddelalder, hvor kun bedrifter fra samfundets elite blev anset som relevant grundet de store omkostninger og tidsforbrug ved at fremstille bøger. I historikeren Troels Lunds kæmpeværk *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede* påpeges det, at en af julens vigtigste og mest tidskrævende opgaver var brygning af juleøllet. ”*Selv den fattigste Husholdning, hvor Øllet til daglig var tyndt nok, maatte til Julen brygge sig en Beholdning af stærkere Art. Denne kaldtes for "Juletønde"*³⁵. Tilsyneladende var julen i 1500-tallet blevet en mere folkelig tradition. At fattige bondehusholdninger ved juletid valgte at brygge ekstra stærk øl kan have haft flere årsager. Den stærke øl med høj alkoholprocent kan have været en tiltrængt flugt fra hverdagens barske vilkår. Måske var brygningen af *juletønden* en af de få gange om året, hvor man ville unde sig selv det bedste husholdningen kunne præstere. Selvom renæssancen var en periode i historien, hvor videnskaben og reformationen rigtignok på længere sigt kom til at betyde en mere verdslig religionsopfattelse og menneskesyn, så er spørgsmålet, hvor hurtigt det egentlig gik? I *Overblik & Sammenhæng*, som er en bog beregnet til historieundervisning i gymnasieskolen, står der ”*I modsætning til middelalderens stive gudsfrygt, er renæssancen præget af pragt og livsglæde*”³⁶ Ved at læse dette uddrag kan man få den opfattelse, at verdsligheden og den reformerede kristendom, som med et trylleslag, blev indført og accepteret i hele samfundet fra den ene dag til den anden. Sådan var det nok ikke helt. Særligt på landet frygtede mange sikkert stadigvæk guds straf overfor syndig adfærd. Derfor følte mange bønder måske, at julen var en tid, hvor fejringen af Jesusbarnet og ydmyghed over for gud skulle afspejle sig i husholdningen. Her vil det være oplagt at lade eleverne diskutere, hvor hurtigt gennemgribende strukturelle forandringer kan tænkes at sprede sig til alle samfundets sociale lag, og hvor sejlivede kulturelle traditioner kan være.

³⁵ Troels-Lund, Danmarkshistorien (uddrag), 1914-15

³⁶ Olesen et al, 2011, s. 22

Den moderne jul

På et tidspunkt i løbet af det 16. eller 17. århundrede begyndte man i alle samfundslag at afholde julestuer, som i form og indhold minder om julefrokoster i vore dage. Til julestuerne hørte sig en række julelege, der ikke levede op til den datidens strenge kristne moral. Særligt *julebukken* vakte forargelse hos den danske regering. Legen foregik på den måde, at en person gik rundt til festen udklædt i bukkeskind med et bukkehoved på en stang. Den danske regering mente, at det vækkede for mange associationer til djævelen, hvilket ikke var foreneligt med julen som kristen tradition³⁷. Derfor indskrives der i 1683 i Danske Lov at ”*al letfærdig og forargelig Legen om Julen bleven forbudt*”³⁸, men forbuddet havde ikke den ønskede effekt. I 1730 og 1735 blev julelegene igen forsøgt stoppet gennem politiforordninger indført under den pietistiske Christian 6.³⁹, men heller ikke denne gang hjalp det noget. En præst fra Grenaa indsendte i 1746 en klage over de ”*forargerlige julestuer*”⁴⁰, hvilket vidner om, at man i hvert fald på det nordlige Djursland havde fortsat disse juletraditioner.

Som en fortsættelse af diskussionen fra forrige modul kan man tale med eleverne om, at heller ikke disse traditioner ophørte, fordi normative politiforordninger befalede det. For at eksemplificere yderligere inddrages Ricard Paullis skuespil *Julestuen og Maskeraden* fra 1724. Allerede i skuespillets titel får vi en idé om, hvad det handlede om. På overfladen var julen en tid, hvor man efter kristen moral burde værne om sine medmennesker. I realiteten var virkeligheden blot en hel anden, og skuespillet fremstillede hykleriet ved dette. Deri fejrer en velstående familie julen med sociale selskabslege, mens tjenestefolkene holder deres egen julestue med lignende aktiviteter⁴¹. Selvom den merkantilistiske stat i 1700-tallet var under afvikling, var Danmark stadigvæk præget af skarpe klasseforskelle, og det er netop denne maskerade, som skuespillets titel hentyder til. I en højtid som julen hvor man burde komme hinanden ved, fastholdes de sociale hierarkier, selvom aktiviteterne som herskab og tjenestefolk foretog sig mindede meget om hinanden, og man derfor ligeså godt kunne have fejret sammen.

Omtrent 100 år senere i Peter Fabers velkendte juleklassiker, *Juletræet, Sang for Börn*, den oprindelige udgave af *Højt fra træets grønne top*, kan vi få et indblik i juletraditionerne, som de var hos familien Faber, som tilhørte det bedre borgerskab i København i årene 1847-1848, hvor sangen

³⁷ Troels-Lund, Danmarkshistorien (uddrag), 1914-15

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Troels-Lund, Danmarkshistorien (uddrag), 1914-15

⁴¹ Ibid.

blev udgivet. Sangens mest centrale tematik er den idealiserede og idylliske jul forankret i stærk nationalisme. I femte vers modtager drengen Hendrik en dannebrogsfane i julegave. Fanen skal i sangen symbolisere, at man skylder sin ære og respekt til bærere af det danske flag – et synspunkt der sikkert var påvirket af Treårskrigen.⁴² At julens glæder dengang mest var forbeholdt de velstillede og, selv for dem, kunne være en dyr fornøjelse, kan vi få en fornemmelse af i sangens sidste vers ”*Julen varer længe, Koster mange Penge*” – Med dette citat afrundes undervisningens sidste modul, og man kan spørge eleverne, om citatet ikke kan ses som indgangen til den materialistiske juletradition, som vi kender den i dag?

Afrunding

Vi har nu set på en række velkendte juletraditioner, der i forskellige afskygninger stadigvæk er aktuelle i vor tid. Nu kunne man afslutte undervisningsforløbet ved at forholde sig kritisk til den tese klassen på baggrund af McNeils metode, i indledningen, opstillede som grundpræmis for forløbet. Er det muligt for eleverne at efterspore julens traditioner som *Big Idea* over så lang en historisk epoke, eller har traditionerne udviklet sig i så mange retninger, at det ikke længere giver mening at tale om dem i en sammenhængende kontinuitet? Eleverne vil forventeligt kunne se både brud og kontinuitet, og det kan endda være interessant og lærerigt for eleverne at reflektere over fremtidens juletraditioner.

⁴² Faber, Danmarkshistorien (uddrag) 1847-48

Litteraturliste

- Andersen, Kasper Holdgaard: "Jul i vikingetiden og den tidlige middelalder", 2015_
http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/jul-i-vikingetiden-og-den-tidlige-middelalder/?no_cache=1
- Behrent, Michael: "Foucault and Technology", *History and Technology*, 29:1, 2013.
- Bijker, Wiebe: "Sociohistorical Technology Studies" i Jasanoff, Sheila et al. (eds): *Handbook of Science and Technology Studies*, London: Sage, 1994
- Billig, Michael, 1997 i Niels Kayser Nielsen, 2010
- Faber, Peter: "Juletræet, Sang for Börn (Højt fra træets grønne top)", 1847-48_
<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/peter-faber-juletraeet-sang-for-boern-hoejt-fra-traeets-groenne-top-1847-48/>
- Kayser Nielsen, Niels: "Historiens forvandlinger – historiebrug fra monomenter til oplevelsesøkonomi", Aarhus Universitetsforlag, 2010
- Læreplan for Idéhistorie på HTX, Undervisningsministeriet, 2017
<https://www.uvm.dk/-/media/filer/uvm/gym-laereplaner-2017/htx/id%C3%A9historie-b-htx-august-2017.pdf?la=da>
- McNeil, John: "Something new under the Sun", London: Penguin, 2000.
- Olesen, Merete et al: "Overblik & Sammenhæng", Gyldendal, 2011
- Poulsen, Jørgen: "1960'erne: Danmark under ombygning", 2015.
<http://kvinfo.dk/2015/1960erne-danmark-under-ombygning>
- Rasmussen, Søren Hein et al.: "Livet i 1950'erne", 2015_
<http://danmarkshistorien.dk/perioder/kold-krig-og-velfaerdsstat-1945-1973/livet-i-1950erne/>
- Rasmussen, Søren Hein et al.: "Ungdomsoprør og kulturliv i 1960'erne", 2015_
<http://danmarkshistorien.dk/perioder/kold-krig-og-velfaerdsstat-1945-1973/ungdomsoproer-og-kulturliv-i-1960erne/>
- Restaurant Athena, 2017_
<https://www.restaurantathena.dk/>
- Thorup, Mikkel: "Statens idéhistorie - magt, vold og politik", Aarhus Universitetsforlag, 2015
- Troels-Lund, Troels Frederik: Troels Lund: Om julen i 1500-tallet, 1914-1915_
http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/troels-lund-om-julen-i-1500-tallet/?no_cache=1&cHash=f846aa9b0f7bc8296be8bfa65f278de1

- Huset på Christianshavn, TV-serie, 1972_
<https://www.youtube.com/watch?v=VnWHP90tFbw>
- White, Hayden: "Metahistory: the historical imagination in nineteenth-century Europe",
Baltimore, John Hopkins, 1975